

ROZHOVOR

Musíme se naučit informovat oběti srozumitelně a individuálně

Za velmi významné a společensky potřebné považuje změny, které přináší zákon o obětech trestné činnosti, profesorka JUDr. Helena Válková, zástupkyně vedoucí katedry sociální práce, trestní politiky, kriminologie a trestního práva Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a místopředsedkyně České kriminologické společnosti. Oceňuje zejména, že nový zákon v uceleném bloku upravuje práva obětí na informace, resp. povinnost informovat je z tzv. úřední povinnosti.

Můžete se, prosím, postupně věnovat rozboru ustanovení zákona, která se týkají informačních povinností?

Práva na informace a korespondující povinnosti příslušných orgánů a institucí na poskytnutí informací obětem trestných činů jsou soustředěny v několika ustanoveních, jsou to paragrafy 7 až 13. Oceňuji, že jsou v určitém bloku, neboť to je nepochybně pro toho, kdo se potřebuje v zákoně rychle zorientovat, výhoda. Dále bychom neměli zapomenout na novelizaci trestního řádu, kde došlo k významnému doplnění základních zásad trestního řízení, a to o další zásadu, konkrétně o § 2 odst. 15 trestního řádu, která nově orgánům činným v trestním řízení stanoví povinnost umožnit poškozenému v každém období řízení plně uplatnění jeho práv, o kterých je třeba jej podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků. A pak je tam ještě jedno nové ustanovení, které se týká poskytování informací o nebezpečném obviněném a odsouzeném, nové ustanovení § 103a tr. řádu. Svědek, velmi často to bude právě poškozený, kterému hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, buď může požádat o informace související s propuštěním nebo uprchnutím takové

Prof. JUDr. Helena Válková, CSc.

je vysokoškolskou pedagožkou a právničkou, specializující se na trestní právo a kriminologii. Vystudovala Právnickou fakultu UK v Praze, kde v oboru trestní právo získala kandidaturu věd.

V letech 1975–1988 působila jako vědecká pracovnice Výzkumného ústavu kriminologického a poté až do roku 1993 v Ústavu státu a práva ČSAV. Po roce 1991 také vyučovala na Filozofické fakultě UK, kde položila základy sociální práce v trestní justici, a od roku 1994 na Fakultě právnické ZČU v Plzni, kde se stala roku 1998 vedoucí katedry trestního práva a kde působila až do srpna 2011. Profesuru trestního práva získala v roce 2006 na Trnavské univerzitě. Účastnila se i organizovala mnoho mezinárodních konferencí na téma trestního práva a kriminologie, několikrát absolvovala studijní pobyt na Max-Planck-Institut ve Freiburgu pro zahraniční a mezinárodní trestní právo. Publikuje v odborných časopisech a sbornících. Velmi se angažovala při přípravě zákona o soudnictví ve věcech mládeže (č. 218/2003 Sb.). Je spoluzakladatelkou a místopředsedkyní České kriminologické společnosti.

Pramen: Internet

osoby, nebo – i když o ně nepožádal – musí mu být informace poskytnuta, je-li důvodná obava, že mu v souvislosti s těmito skutečnostmi (pobyt obviněného nebo odsouzeného na svobodě) hrozí nebezpečí. Ustanovení uvádí výčet případů, o jaké informace svědek může požádat v obavě, že se mu něco stane. Na postup při podání takové žádosti se použije přiměřeně ustanovení zákona o obětech trestných činů.

Však i zákon o obětech stanoví pět základních zásad.

Ano, k uvedenému bloku ustanovení od § 7 až po § 13 je třeba přidat i § 3 zákona o obětech. Obsahuje základní zásady, které by měly být při aplikaci zákona vždy respektovány. Zde je v odstavci 4 tohoto ustanovení jednoznačně stanovena povinnost policie, orgánů činných v trestním řízení a subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem srozumitelným způsobem informovat oběť o jejich právech a umožnit jí jejich plné uplatnění. A pokud nejde o zjevného kverulanta, tak se oběti musí informace poskytnout i opakovaně, a to vždy srozumitelnou formou. Byť to výslovně v zákoně upraveno není, měly by být poskytované informace nejen srozumitelné, ale s ohledem na konkrétní případ vždy i dostatečně individualizované a současně tak podrobné, aby měla oběť o svých právech co nejdříve tzv. jasno.

Zákon má také přenést do našich podmínek novou evropskou směrnici. Podařilo se Evropským parlamentem garantovaná práva obětí zapracovat?

Rámcová směrnice EU z 25. října 2012, která má dlouhý název a já si ji pamatuji zkráceně jen jako Minimální pravidla pro oběti, (SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY 2012/29/EU, zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu – pozn. red.) a samozřejmě i pro nás je závazná a máme ji do 16. listopadu 2015 implementovat. Přijetím nového zákona o obětech jsme ji však již v zásadě implementovali. Nicméně právě pokud jde o poskytování informací oběti, existuje ještě v české právní úpravě prostor pro její zlepšování, abychom se více přiblížili evropským standardům. Orgány a instituce, které mají za úkol a povinnost informovat oběť při prvním

kontaktem s ní, nemají stanoveno, jak podrobně a konkrétně, s přihlédnutím k osobní situaci takové oběti, jí mají informace poskytnout. Směrnice ukládá povinnost poskytování individualizovaného poučení, které je přiměřené konkrétním potřebám a osobním okolnostem případu (čl. 4 Směrnice EU). V našem zákoně taková specifikace poučení s ohledem na osobní okolnosti oběti i druh a povahu vůči ní spáchaného činu chybí. Takže se trochu obávám toho, aby se vše „po česku“ nevyřešilo například paušálním formulářem poučení, který strčí orgán činný v trestním řízení oběti do ruky, aniž by přihlížel k její konkrétní situaci. Já jsem se v minulosti stala také, a to opakovaně, obětí trestného činu, našťastí se jednalo vždy „jen“ o majetkový delikt, jednou však spojený s přepadením. A v té situaci bezprostředně následující po činu jsem i já, znalá trestního práva, potřebovala, aby mi vše související s uplatněním nároku na náhradu škody někdo kompetentní klidně, pomalu a srozumitelně vysvětlil. To se nikdy nestalo. Takže byť máme v našem novém zákoně obecně stanovenou povinnost poskytnout potřebné informace i s výčtem jejich konkrétního obsahu, v praxi by mohlo dojít k jejímu problematickému naplňování, nebude-li se přihlížet ke specifikám konkrétního případu. Zde by, myslím, pomohlo proškolení poskytovatelů informací a vypracování určitých pokynů nebo bodů, jak postupovat a k čemu zvláště přihlížet při vyhodnocování konkrétní situace, podobně jako tomu bylo u domácího násilí nebo stalkingu. Bílý kruh bezpečí se svými dlouholetými zkušenostmi by zde jistě mohl ostatním poskytovatelům poradit a pomoci.

Povinností je poskytnout informace při prvním kontaktu. Kolik by jich oběť vlastně měla hned dostat?

Takto paušálně to nelze, myslím, formulovat. Jde totiž o poměrně široké spektrum informací (srov. § 8 zákona o obětech). V poučení by se totiž nemělo kromě věcné, právně relevantní informace zapomenout na psychologické aspekty daného případu. Poučení by tedy mělo zahrnout i další informace, v závislosti na stavu, ve kterém se oběť nachází. Myslím, že ten, kdo bude třeba zpracovávat pokyny o poskytování informací co do jejich rozsahu i charakteru, by měl při vytváření takového manuálu úzce spolupracovat i s psychologem. Když na policii

příběhne šokovaná matka znásilněného dítěte, měla by jí být poskytnuta informace nepochybně jinak, než když se tam dostaví relativně klidný muž, kterému právě někdo ukradl peněženku s pěti tisíci korunami. Že se zde jedná o dva kvalitativně odlišné případy, kde bude třeba zvolit jim odpovídající individualizovaný přístup, je na první pohled zjevné, v praxi by to však mohl – špatně – „vyřešit“ jeden shodný formulář. Doufejme, že v tom bude policie, resp. státní zástupce, postupovat již nyní v intencích Směrnice EU.

Dokáží si to u zvláště zranitelných obětí zainteresované subjekty dostatečně uvědomit? Určitě na ně nemohou hned naházet všechny informace, které je třeba povinně sdělit.

To určitě ne. Přínejmenším v paragrafu 13 zákona o obětech je obecně stanoveno, že je třeba informace oběti poskytovat vždy se zohledněním jejího věku, rozumové a volní vyspělosti a zdravotního stavu, včetně psychického stavu. Důležité je, že některé informace musí být poskytnuty jak v písemné, tak v ústní formě, jak ukládají ustanovení § 9 a § 10 odst. 1 zákona o obětech. Také ukládají, že mají být v případě potřeby poskytnuty i opakovaně.

Domníváte se, že zákon může do praxe přinést postupy, které umožní při jeho realizaci rozpoznat skutečné potřeby, pocity, nejistoty či trápení obětí?

Doufám, že tomu tak skutečně bude. Využít k tomu lze konkrétně ustanovení § 8 odst. 1 písm. e) zákona o obětech – policie zde informuje oběť i bez žádosti o tom, „jaká další práva má podle tohoto zákona“. Zákon je tedy dost široký, aby pokryl všechny potenciální potřeby obětí. Oběť, která má například strach z pachatele, by měla být seznámena s tím, jak lze předejít kontaktu s ním, jak se ochránit za pomoci policie. Jak zabránit zveřejnění totožnosti oběti a zabránit úniku citlivých údajů upravují § 15 a § 16 zákona o obětech a další. Vysvětlit oběti možnost uložení předběžného opatření v rámci trestního řádu, konkrétně na koho je třeba se obrátit a kdo může takové předběžné opatření uložit v trestním řízení, tedy na státního zástupce, případně soud.

Máte představu, jakým způsobem se budou informace v praxi poskytovat?

To je velmi praktická záležitost. Myslím, že by bylo ve prospěch věci, pokud by se informace poskytovaly podle nejlépe osvědčené praxe policejních a dalších orgánů a institucí, které mají již z minulosti s poškozenými zkušenosti. U zvláště zranitelných obětí bude podle mého názoru nicméně třeba i tyto orgány předem proškolit, nejlépe s využitím odborníka z oblasti psychologie. Jedině tak se dá zabránit sekundární viktimizaci a zmírnit alespoň částečně trauma, které oběť prožila. Bude zde, podle mého názoru, důležité i to, kolik pozornosti bude věnováno vysvětlování práv na ochranu před hrozícím nebezpečím, což může oběť podstatně uklidnit.

Zákon vedle informační povinnosti policie a orgánů činných v trestním řízení rozšiřuje povinnosti dalším subjektům. Do jaké míry je to zatíží?

Ano, ve smyslu ustanovení § 10 odst. 2 zákona o obětech jsou např. zdravotnická zařízení povinna poskytnout oběti, a to i bez její žádosti, informace o tom, na koho se může obrátit s žádostí o odbornou pomoc i za jakých podmínek má právo na pomoc bezplatnou, tj. informovat o subjektech zapsaných v registru poskytovatelů. Pro tuto informační povinnost je předepsána písemná forma a zřejmě bude praktické mít k dispozici předtisknutý formulář. Pro zdravotnická místa ovšem vzniká tato povinnost pouze v případě, že jsou prvním kontaktním místem. Proto bude třeba, aby se lékař nebo jiný zdravotnický pracovník oběti zeptal, zda jí již byly takové informace policií, příp. jiným orgánem činným v trestním řízení poskytnuty.

Registrovaní poskytovatelé by měli svoji poučovací povinnosti stanovenou v § 9 písm. a) a b) zákona o obětech, tj. o službách, které poskytují, a právech obětí podle zákona o obětech hravě zvládnout. Vždyť právě to je předmětem jejich činnosti. Trochu záludnější pro některé z nich může být povinnost poskytnout oběti poučení o právech, která jí náleží jako poškozenému podle trestního řádu (písm. c) a o průběhu trestního řízení a postavení oběti jako poškozeného a svědka v nich (písm. d).

Poškozenému, který vystupuje jako procesní strana, přísluší v trestním řízení poměrně široký okruh práv, o kterých jej budou rovněž informovat orgány činné

v trestním řízení. Tato práva se významně rozšiřují s účinností od 1. srpna 2013, neboť v souvislosti s přijetím nového zákona o obětech trestných činů byla provedena i významná novelizace trestního řádu. Jedním z nových práv poškozeného příkladně je, že otázky směřující do intimní oblasti jeho života lze klást jen pokud je to nezbytné pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení, a to jen zvláště šetrně a po obsahové stránce vyčerpávajícím způsobem. Samozřejmě těch nových práv je mnohem více a je třeba, aby se ti, kteří budou odborné služby oběti poskytovat, s nimi dobře předem seznámili. To pochopitelně nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti oběti v postavení poškozených rovněž o těchto právech informovat.

Co všechno by se mělo v souvislosti s úspěšným splněním povinností stran informovanosti oběti předem udělat?

Je dobře, že se můžeme opřít o praktické zkušenosti shromážděné například v souvislosti s přípravou na uplatňování relativně nového institutu nebezpečného pronásledování (§ 354 trestního zákoníku), účinného od 1. ledna 2010. Za klíčové pak považuji důkladné proškolení zejména policie, ale i státních zástupců a soudců, kteří tím, jak se k praktické aplikaci zákona postaví, nepřímo rozhodnou o tom, zda zůstane na papíře, nebo opravdu obětem trestné činnosti pomůže jak po stránce psychické a somatické, tak po stránce finanční. Jedním z hlavních cílů, které by neměl ztratit ze zřetele nikdo, kdo bude zákon v praxi aplikovat, by pak měla být saturace individuálních, konkrétních potřeb oběti. A to by se mělo pochopitelně promítnout i do způsobu a rozsahu poskytovaných informací, jak jsem se o tom již v předešlých otázkách zmínila.

Co byste závěrem rozhovoru dala do vínku novému zákonu?

Všichni, kdo budou zákon v praxi realizovat, mají před sebou hodně práce. A každý z nich bude podle druhu svých kompetencí jinak vytížený, něco jiného pro něj bude snadné a opačně bude mít problémy s něčím, co jiný poskytovatel pomoci hravě zvládne. Jako příklad bych mohla uvést snadné splnění povinností a úkolů týkajících se restorativních programů ze strany Probační a mediační služby ČR. Naproti tomu nemá tato instituce zatím, podle

mého názoru, dost zkušeností s prací s oběťmi trestných činů, respektive s pozůstalými po nich, protože se prioritně vždy starala o pachatele trestných činů. Těmito dovednostmi je naproti tomu velmi dobře vybavený právě Bílý kruh bezpečí. Takže pokud bych si měla něco přát, pak to, aby obě tyto instituce spolu v budoucnu více a lépe spolupracovaly, vyměňovaly si své zkušenosti a poznatky a tímto způsobem přispívaly k úspěšnému naplňování cílů sledovaných zákonem o obětech trestných činů.

Praxe určitě přinese řadu zatím nezodpovězených otázek a nevyřešených problémů. Jako určité vodítko, nebo chcete-li náповědu „jak na to“, doporučuji vzít si k ruce výše citovanou evropskou směrnici, která nám může pomoci tam, kde v našem zákoně o obětech trestných činů správnou odpověď nenalezneme, nebo ji sice nalezneme, ale není jednoznačná nebo úplná.

Celkově hodnotím přijetí nového zákona za velmi pozitivní zlom v pozornosti věnované problémům obětí kriminality a zároveň je i satisfakcí pro ty, kteří jej léta připravovali a houževnatě prosazovali. Mezi nimi zaujímá Bílý kruh bezpečí nepochybně čelné místo. Takže přeji BKB i chuť a energii jej nyní důsledně v praxi ve prospěch obětí využívat.

Rozhovor vedl: Vlastimil Zima

Pro poskytovatele se nabízí jedna z možností, jak přispět k postupnému zlepšování praktického uplatňování zákona v praxi. Monitoring případů sledovaných po období např. tří let od nabytí účinnosti zákona, včetně průběžné analýzy nastalých problémů a evidence uplatněných řešení, s cílem shromáždit dostatek relevantních poznatků o tom, co v praxi funguje a co méně a ty pak nabídnout k využití ostatním poskytovatelům pomoci obětem trestných činů. V praxi poskytování sociálních služeb jsou již dobře ověřené metody, přispívající ke zvyšování kvality a podpoře uživatelů. Jde třeba o případové konference či interdisciplinární spolupráci, která se osvědčila u řešení incidentů s charakterem domácího násilí.